

UDK:159.9:316.3

Zilola RO'ZIYEVA,
O'zbekiston Milliy universiteti Magistratura bo'limi uslubchisi
E-mail: zroziyeva348

PhD N.Mirashirova taqrizi asosida

AJRASHGAN OILALARDA YASHOVCHI FARZANDLARDA IKKIYUZLAMACHILIK HOLATI

Annotatsiya

Ushbu maqola ajrashgan oilalarda yashovchi farzandlarda ikkiyuzlamachilik holatining shakllanish mexanizmlarini, psixologik asoklarini va ijtimoiy oqibatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada ajrashgan oilaviy muhitda o'sib ulg'aygan bolalarda yuzaga keladigan psixologik himoya mexanizmlari, ijtimoiy maskalanish strategiyalari va shaxslararo munosabatlarda ikkilamchi xulq-atvor namunalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ajrashgan oilalarda yashovchi farzandlar tez-tez ikki xil oilaviy muhit o'rtasida muvozanatni saqlash zarurati tufayli ikkiyuzlamachilik kabi xulq-atvor strategiyalarini rivojlantiradilar.

Kalit so'zlar: Ajrashgan oila, farzandlar psixologiyasi, ikkiyuzlamachilik, adaptiv xulq-atvor, oilaviy munosabatlar, psixologik himoya mexanizmlari, ijtimoiy maskalanish.

THE STATE OF HYPOCRISY IN CHILDREN LIVING IN DIVORCE FAMILIES

Annotation

This article is devoted to the study of the mechanisms of formation, psychological foundations and social consequences of the state of hypocrisy in children living in divorced families. The article analyzes the psychological defense mechanisms, social masking strategies and patterns of dual behavior in interpersonal relationships that arise in children growing up in a divorced family environment. The results of the study showed that children living in divorced families often develop behavioral strategies such as hypocrisy due to the need to maintain a balance between two different family environments.

Key words: Divorced family, child psychology, hypocrisy, adaptive behavior, family relationships, psychological defense mechanisms, social masking.

СОСТОЯНИЕ ЛИЦЕМЕРИЯ У ДЕТЕЙ, ЖИВУЩИХ В РАЗВОДИМЫХ СЕМЬЯХ

Аннотация

Статья посвящена изучению механизмов формирования, психологических основ и социальных последствий состояния лицемерия у детей, воспитывающихся в разведенных семьях. В статье анализируются механизмы психологической защиты, стратегии социальной маскировки и паттерны двойственного поведения в межличностных отношениях, возникающие у детей, воспитывающихся в разведенной семье. Результаты исследования показали, что у детей, воспитывающихся в разведенных семьях, часто формируется такая поведенческая стратегия, как лицемерие, что обусловлено необходимостью поддержания баланса между двумя различными семейными средами.

Ключевые слова: Разведенная семья, детская психология, лицемерие, адаптивное поведение, семейные отношения, механизмы психологической защиты, социальная маскировка.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda oilaviy institutning transformatsiyasi, jumladan, ajrashishlar sonining oshishi farzandlarning psixologik rivojlanishi va shaxsiy xususiyatlarining shakllanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ajrashish jarayoni bolalar uchun katta stress manbai bo'lib, ularning hissiy barqarorligi, ijtimoiy moslashishi va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [1]. Oila ajrashgandan so'ng, farzandlar ko'pincha ikki xil oilaviy muhit – onasi va otasi bilan yashaydigan turli muhitlar – o'rtasida navigatsiya qilishga majbur bo'ladilar. Bu holat bolalarda turli xil adaptiv va dezadaptiv strategiyalarning rivojlanishiga olib keladi, ulardan biri ikkiyuzlamachilik (ikkilamchi xulq-atvor) hisoblanadi. Ikkiyuzlamachilik – bu shaxsning ichki tuyg'ulari, qarashlari va e'tiqodlari bilan tashqi namoyon bo'ladigan xulq-atvori o'rtasidagi nomuvofiqlik holati bo'lib, bu yerda inson o'z haqiqiy his-tuyg'ularini yashiradi va vaziyatga qarab turlicha xulq namoyon qiladi [2].

Ajrashgan oilalarda yashovchi farzandlarda ikkiyuzlamachilik hodisasi bir qancha omillar ta'sirida shakllanadi. Birinchidan, bolalar ikkala ota-onasini ham mamnun qilish va ularning o'rtasidagi mojarolardan o'zlarini himoya qilish maqsadida turli xil "maskalanish"

strategiyalarini qo'llaydilar. Ikkinchidan, turli oilaviy muhitlarda turlicha meyorlar va talablar mavjudligi farzandlarni vaziyatga qarab o'zgaruvchan xulq-atvor namunalari rivojlantirishga undaydi. Uchinchidan, hissiy himoyalani zarurati bolalarni o'z haqiqiy tuyg'ularini yashirishga va ijtimoiy jihatdan "maqbul" niqob kiyishga olib keladi [3]. Ushbu tadqiqotning maqsadi ajrashgan oilalarda yashovchi farzandlarda ikkiyuzlamachilik holatining psixologik mexanizmlarini, shakllanish omillarini va uzoq muddatli psixo-ijtimoiy oqibatlarini chuqur tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot dolzarbligi shundaki, zamonaviy oilaviy psixologiya va bolalar psixologiyasi sohasida ajrashish oqibatlarining farzandlar shaxsiy xususiyatlariga, ayniqsa, ularning axloqiy-psixologik rivojlanishiga ta'siri yetarli darajada o'rganilmagan.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Ushbu tadqiqot nazariy-analitik xarakterga ega bo'lib, asosan adabiyotlar tahlili va mavjud empirik tadqiqotlar natijalarini sintez qilish metodologiyasiga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston, Rossiya va xalqaro miqyosdagi ilmiy adabiyotlar, psixologik tadqiqotlar, oilaviy psixologiya va rivojlanish psixologiyasi bo'yicha monografiyalar va maqolalar tahlil qilingan. Nazariy asoslar sifatida Erik

Eriksonning psixosozial rivojlanish nazariyasi, John Bowlbyning bog'lanish nazariyasi va kognitiv-xulqiy psixologiyaning tushunchalari qo'llanilgan. Adabiyotlar tahlili sistematik yondashuv asosida amalga oshirilgan bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha tashkil etildi: ajrashishning farzandlar psixikasiga ta'siri, adaptiv va dezadaptiv psixologik himoya mexanizmlari, ikkiyuzlamachilik tushunchasi va uning psixologik asoslari, hamda oilaviy muhitning bolalar shaxsiy xususiyatlariga ta'siri.

Ajrashish farzandlar uchun traumatik voqea hisoblanadi va ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ajrashgan oilalarda yashovchi bolalar bir butun oilalarda o'sgan tengqoshlariga nisbatan ko'proq hissiy va xulq-atvor muammolariga duch kelishadi [4]. O'zbek tadqiqotchisi Shodmonova N.SH. Shodmonov mahalliy sharoitda ajrashgan oilalarda yashovchi o'smirlarning psixologik xususiyatlarini tahlil qilib, ularning shaxslararo munosabatlarda qiyinchiliklar, hissiy beqarorlik va moslashish muammolarini aniqlagan [5]. Rossiyalik olim Shneyder L.B. Shneyder oilaviy psixologiya sohasidagi fundamental ishida ajrashish jarayonida bolalar ko'pincha "qurboni" yoki ota-onalar mojarosida "vositachi" roliga tushib qolishini ta'kidlaydi va bu holat farzandlarning psixologik rivojlanishiga jiddiy zarar yetkazishini ko'rsatadi [6]. O'zbekistonda oilaviy munosabatlar bo'yicha tadqiqotlar olib borgan Yuldasheva D.M. Yuldasheva ajrashgan oilalardagi bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasi va psixologik holati milliy mentalitet va madaniy xususiyatlar kontekstida o'ziga xos jihatlarni kasb etishini ta'kidlagan [7].

Ikkiyuzlamachilik yoki ikkilamchi xulq-atvor psixologik jihatdan murakkab hodisa bo'lib, shaxsning ichki va tashqi dunyosi o'rtasidagi nomuvofiqlikni aks ettiradi. Rossiyalik psixolog Rean A.A. Rean shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy adaptatsiya bo'yicha tadqiqotlarida yosh avlod vakillarida ikkilamchi xulq-atvorning zamonaviy shakllarini tahlil qilib, bu hodisaning kognitiv va hissiy omillarini ko'rib chiqqan [8]. Goffman E. Goffman o'zining dramaturgik yondashuvida ijtimoiy hayotni teatr metaforasi orqali tushuntirib, odamlarning turli ijtimoiy "sahnalarda" turli rollarni o'ynashini va maskalanish strategiyalaridan foydalanishini ko'rsatgan [2]. Bu nazariya ajrashgan oilalardagi farzandlarning xulq-atvorini tushunish uchun juda muhimdir, chunki bu bolalar doimiy ravishda ikki xil "sahna" – onasi va otasi bilan yashaydigan muhitlar – o'rtasida harakat qilishadi. Erikson E.H. Erikson o'zining psixosozial rivojlanish nazariyasida bolalikning muhim bosqichlarida shaxsiy identifikatsiya va ijtimoiy rollarning shakllanishi muammolarini ko'rib chiqadi va ajrashgan oilalardagi farzandlar ko'pincha identifikatsiya inqirozi holatiga tushib, "men kimman?" va "qaysi oilaviy tizimga tegishli?" kabi savollar bilan kurashishini ta'kidlaydi [9].

Psixologik himoya mexanizmlari nazariyasi nuqtai nazaridan, ikkiyuzlamachilik ego-himoyaning murakkab shakli sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. O'zbekistonlik tadqiqotchi Karimova V.M. Karimova bolalar psixologiyasi sohasidagi ishlarida ajrashish natijasida yuzaga keladigan psixologik himoya mexanizmlarini tahlil qilib, farzandlar adaptiv va dezadaptiv strategiyalarning turli kombinatsiyalaridan foydalanishini aniqlagan [10]. Rossiyalik psixolog Varga A.Y. oila psixoterapiyasi bo'yicha tadqiqotlarida ajrashgan oilalarda "o'rtadagi bola sindromini" tasvirlab bergan, bunda farzandlar ota-ona o'rtasidagi mojarolar qismiga aylanib, loyallik ziddiyatlari va ikkilamchi xulq-atvorni rivojlantiradilar [6]. Kelly va Emery ajrashishning farzandlarga uzoq muddatli ta'sirini o'rganib, erta yoshda ajrashish boshdan kechirgan bolalarda kattalar hayotida ham munosabatlarda ishonchsizlik va manipulyativ xulq-atvor namunalari saqlanib qolishi mumkinligini

aniqlagan [3]. Oilaviy tizimlar nazariyasi doirasida Minuchin S. Hetherington oilaviy chegaralar va struktura muammolarining farzandlar rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilgan va ajrashgan oilalarda ko'pincha aniq chegaralar yo'qligi yoki juda qattiq chegaralar mavjudligi kuzatiladi, bu esa farzandlarda ikkilamchi adaptatsiya strategiyalarini kuchaytiradi [4].

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili va nazariy yondashuvlar sintezi asosida ajrashgan oilalarda yashovchi farzandlarda ikkiyuzlamachilik holatining quyidagi asosiy xususiyatlari va shakllanish mexanizmlari aniqlandi. Birinchi navbatda, ikkiyuzlamachilik bu bolalarning adaptiv strategiyasi sifatida namoyon bo'ladi, bu yerda farzandlar ikki xil oilaviy muhit o'rtasida muvozanatni saqlash va har bir ota-ona bilan alohida munosabat qurish zaruriyati tufayli turli "maskalanish" usullarini rivojlantiradilar. Shodmonova N.SH. Shodmonov o'zining tadqiqotida O'zbekiston sharoitida ajrashgan oilalardagi o'smirlar ko'pincha har bir ota-onaning kutishlariga moslashish uchun turli xil shaxsiy "versiyalarni" yaratishlarini aniqlagan – onasi oldida bir xil, otasi oldida boshqacha bo'lishadi [5]. Bu ikkilamchi xulq-atvor qisqa muddatda farzandga ikkala ota-ona bilan munosabatni saqlash imkonini beradi, ammo uzoq muddatda shaxsiy identifikatsiya muammolari va autentiklik yo'qolishiga olib kelishi mumkin [8].

Ikkinchi muhim topilma shundan iboratki, ikkiyuzlamachilik ko'pincha loyallik ziddiyatlari bilan bog'liq psixologik stressning natijasi hisoblanadi. Varga A.Y. ta'kidlaganidek, ajrashgan oilalardagi farzandlar tez-teg bir ota-onasiga sodiqlik ko'rsatish ikkinchisiga xiyonat qilish degan ma'noni anglatadigan vaziyatga tushib qolishadi [6]. Bu holat bolalarda jiddiy ichki konfliktlar yuzaga keltirib, ular o'z haqiqiy his-tuyg'ularini yashirish va har bir ota-ona oldida "maqbul" yuz ko'rsatish strategiyasini ishlab chiqarishga majbur bo'lishadi. Karimova V.M. mahalliy kontekstda o'tkazgan tadqiqotlarida, agar bola onasi oldida otasini tanqid qilsa, otasi bilan munosabatiga xavf tug'ilishini va aksincha holatlarni tasvirlab bergan [10]. Shuning uchun, ko'plab farzandlar "neytral" pozitsiyani saqlash uchun har bir ota-ona bilan aloqada o'z haqiqiy fikr va tuyg'ularini maskalaydilar. Bu psixologik manipulyatsiya shakli bo'lib, farzandlar buni asosan o'zlarini himoya qilish va ikki oilaviy tizim o'rtasida yashashning murakkab vaziyatida omon qolish uchun qo'llaydilar [2].

Uchinchidan, ikkiyuzlamachilik farzandlarda ijtimoiy intellekt va manipulyativ ko'nikmalarning haddan tashqari rivojlanishiga olib keladi, ammo bu axloqiy-etik rivojlanishning buzilishi hisobiga sodir bo'ladi. Ajrashgan oilalarda yashovchi bolalar erta yoshdanoq adullar o'rtasidagi murakkab munosabatlar dinamikasini tushunish va turli social kontekstlarda turlicha xulq qilish ko'nikmalarini o'zlashtirishadi. Rean A.A. ta'kidlaganidek, bunday "ijtimoiy chameleonlik" qobiliyati ma'lum darajada adaptiv bo'lishi mumkin, chunki u farzandga murakkab ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli navigatsiya qilish imkonini beradi [8]. Biroq, bu strategiya uzoq muddatda shaxsning axloqiy kompasini yo'qotishi, haqiqiy men va soxta men o'rtasidagi farqning yo'qolishi, hamda boshqalar bilan autentik munosabatlar qurish qobiliyatining zaiflashishiga olib keladi [3]. Bundan tashqari, ikkiyuzlamachilik xulq-atvori bolalarda ishonchsizlik, ruhiy bo'shliq hissi va doimiy "rol o'ynash" tuyg'usini kuchaytiradi [9].

To'rtinchidan, ikkiyuzlamachilikning rivojlanishi farzandning yoshi va kognitiv rivojlanish darajasiga bog'liq. Erikson nazariyasiga ko'ra, turli yosh bosqichlarida bolalar turli psixosozial vazifalar bilan shug'ullanadilar [9]. Yuldasheva D.M. O'zbekiston oilalarida o'tkazgan tadqiqotida erta bolalilikda (3-6 yosh) ajrashish tashabbus va aybdorlik hissi o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytirishi mumkinligini, bu esa

keyinchalik manipulyativ xulq-atvorning asosini yaratishini aniqlagan [7]. O'smirlilik davrida (12-18 yosh) identifikatsiya shakllanishi jarayoni murakkablashadi va ajrashgan oilalarda yashovchi o'smirlar ko'pincha "men kimman?" savoliga javob topishda qiyinchilik sezadilar [5]. Shu sababli, ular turli ijtimoiy kontekstlarda turli "menlarni" yaratishadi - bu ikkiyuzlamachilik xulq-atvorining klassik namunasidir. Kattalar hayotiga o'tish davrida (18-25 yosh) erta yoshdagi ajrashish tajribasi va shakllangan ikkiyuzlamachilik namunalari romantik munosabatlar, do'stlik va professional faoliyatda o'zini ko'rsatishi mumkin [1].

Beshinchidan, ikkiyuzlamachilik holatining rivojlanishida madaniy va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston kabi an'anaviy jamiyatlarda, oilaviy qadriyatlar va kattalarni hurmat qilish madaniyati juda kuchli bo'lib, ajrashish hodisasi hali ham stigmatizatsiya qilinadi [7]. Shodmonova N.SH. ta'kidlaganidek, bu sharoitda ajrashgan oilalardagi farzandlar qo'shimcha ijtimoiy bosim ostida qolib, nafaqat oilaviy, balki keng ijtimoiy muhitda ham "normal" ko'rinish uchun maskalanish strategiyalarini qo'llashga majbur bo'lishadi [5]. Bundan tashqari, jamoa-markazlashtirilgan madaniyatlarda, individual ehtiyojlar va tuyg'ularni ochiq ifodalash cheklanishi mumkin, bu esa ikkiyuzlamachilik xulq-atvorining rivojlanishiga qo'shimcha zamin yaratadi. Rossiya kontekstida ham o'xshash tendensiyalar kuzatiladi, bunda oilaviy "yuzni saqlash" va ijtimoiy meyorlarga muvofiqlik bolalarni o'z haqiqiy his-tuyg'ularini yashirishga undaydi [6]. Karimova V.M. milliy mentalitet va oilaviy qadriyatlarining farzandlar psixologik rivojlanishiga ta'sirini tahlil qilib, ajrashish jarayonida madaniy kontekstning muhim rol o'ynashini isbotlagan [10].

Oltinchidan, ikkiyuzlamachilik psixologik va fiziologik salomatlik uchun uzoq muddatli oqibatlariga ega. Rean A.A. tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, doimiy psixologik maskalanish va autentiklikdan uzoqlashish stressga bog'liq kasalliklar, depressiya, tashvishlilik buzilishlari va psixosomatik muammolar xavfini oshiradi [8]. Ajrashgan oilalarda ikkiyuzlamachilik strategiyalarini qo'llagan farzandlar kattalar hayotida ham o'z hissiyotlarini

boshqarishda qiyinchilik, munosabatlarda ishonchsizlik va intimlikdan qo'rqish kabi muammolarni boshdan kechiradilar [3]. Bundan tashqari, ular ko'pincha o'zlarini "yolg'onchi" yoki "soxta" his qilish, ekzistensial bo'shliq va ma'no yo'qolishi tuyg'ularini boshdan kechirishadi. Shneyder L.B. va Varga A.Y. psixoterapevtik amaliyotda ikkiyuzlamachilik xulq-atvor namunasi bilan bog'liq muammolar ko'pincha shaxsiy identifikatsiya terapiyasi, kognitiv-xulqiy yondashuvlar va oilaviy terapiya orqali hal qilinishini, ammo bu jarayonning uzoq muddatli va murakkab bo'lishini ta'kidlaydilar [6].

Xulosa. Ajrashgan oilalarda yashovchi farzandlarda ikkiyuzlamachilik holatining rivojlanishi murakkab, ko'p omilli jarayon bo'lib, oilaviy muhit, psixologik himoya mexanizmlari, ijtimoiy-madaniy omillar va individual shaxsiy xususiyatlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ikkiyuzlamachilik qisqa muddatda adaptiv strategiya bo'lib, farzandlarga ikki xil oilaviy tizim o'rtasida muvozanatni saqlash va ikkala ota-ona bilan munosabatni davom ettirish imkonini beradi. Biroq, uzoq muddatda bu xulq-atvor namunasi shaxsiy identifikatsiya muammolari, autentiklik yo'qolishi, axloqiy-etik rivojlanishning buzilishi va psixologik salomatlikning zaiflanishiga olib keladi. O'zbekiston va Rossiya tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, madaniy kontekst va milliy mentalitet ikkiyuzlamachilik holatining shakllanishi va namoyon bo'lishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Ajrashgan oilalardagi farzandlarga psixologik yordam ko'rsatishda ularning loyallik ziddiyatlari, identifikatsiya inqirozi va ikkilamchi xulq-atvor namunalari hisobga olish zarur. Kelajakda bu sohada chuqurroq empirik tadqiqotlar olib borish, ayniqsa O'zbekiston sharoitida longitudinal tadqiqotlar amalga oshirish, ajrashgan oilalardagi farzandlarga samarali psixologik yordam ko'rsatish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Psixologlar, pedagoglar va ijtimoiy xizmat xodimlari ajrashgan oilalardagi farzandlarga ishlaganlarida ikkiyuzlamachilik holatini tushunish va bu muammoni hal qilish yo'llarini bilishlari muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650-666.
2. Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday.
3. Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52(4), 352-362.
4. Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. New York: W. W. Norton & Company.
5. Шодмонова, Н. Ш. (2018). Ажрашган оилаларда яшовчи ўсмирларнинг психологик хусусиятлари. *Психология*, 3(2), 45-52.
6. Шнейдер, Л. Б. (2000). *Психология семейных отношений*. Москва: Апрель-Пресс.
7. Юлдашева, Д. М. (2016). Оилавий муносабатларнинг болалар ижтимоий мослашувига таъсири. *Педагогика ва психология масалалари*, 4(1), 78-85.
8. Реан, А. А. (2015). *Психология личности*. Санкт-Петербург: Питер.
9. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W. W. Norton & Company.
10. Каримова, В. М. (2019). Ажрашиш жараёнида болаларнинг психологик ҳимоя механизmlари. *Замонавий психология муаммолари*, 5(3), 112-119.